

REAL ACADEMIA GALEGA DE XURISPRUDENCIA E LEXISLACIÓN

**PLURILINGÜISMO E DEREITO:
A DIVERSIDADE LINGÜÍSTICA
NO MARCO POLÍTICO DUN ESTADO**

Discurso lido o día 5 de outubro de 2012 na Solemne Sesión de Ingreso
da Académica de Número

ILMA. SRA.

DONA CONSUELO CASTRO REY

e contestación do

EXCMO. SR.

DON JESÚS VARELA FRAGA

Académico de Número

A Coruña, 2012

© de la edición: RAGJYL
© de los textos: sus autores

ISBN: 978-84-9812-214-5
Depósito Legal: C 1263-2013
Imprenta Provincial - A Coruña

ÍNDICE

I DISCURSO.....	7
II CONTESTACIÓN	35

I

DISCURSO

da

ILMA. SRA.

DONA CONSUELO CASTRO REY

Discurso de ingreso na Real Academia Galega de Xurisprudencia e Lexislación.

Excmo. Sr. Presidente da Academia Galega de Xurisprudencia e Lexislación

Excmos. e Ilmos. Sres. Académicos

Excmas. e Ilmas. Autoridades

Señoras e señores:

Moitas grazas por assistiren á lectura deste discurso co que ingreso na Academia Galega de Xurisprudencia e Lexislación, e teño a honra de facelo, ademais, no lugar que ocupou un dos xuristas máis prestixiosos e queridos de Galicia, D. José Cora Rodríguez. Obrigado é, polo tanto, principiar o meu discurso cunha lembranza, curta pero agarimosa, da súa figura. Nado no Porto do Barqueiro en 1922, José Cora ingresou na carreira xudicial en 1950 e ascendeu a maxistrado en 1961. Despois de percorrer diversos destinos dentro e fóra de Galicia, en 1983 foi nomeado presidente da Audiencia Territorial da Coruña. Foi o primeiro presidente do Tribunal Superior de Xustiza de Galicia dende onde afrontou a tarefa de desenvolver na nosa Comunidade o novo sistema xudicial deseñado pola Lei Orgánica do Poder Xudicial de 1985 e pola Lei de Demarcación e Planta Xudicial de 1988. En 1990 foi nomeado Valedor do Pobo, o primeiro da historia da institución. Faleceu no ano 2008 deixando un fondo baldeiro no mundo xurídico galego.

Co traballo ao que vou dar lectura, titulado “plurilingüismo e Dereito: a diversidade lingüística no marco político dun Estado”, pretendo defender que a coexistencia dunha pluralidade de linguas dentro das fronteiras políticas dun Estado non debe ser percibida coma unha indeseable fonte de conflito. A diversidade, no eido lingüístico coma en calquera outro, non esixe máis que artellar a convivencia entre suxeitos cuxos intereses poden ás veces entrar en contradición. Esta e non outra é, ao cabo, a razón de ser do Dereito.

Para un achegamento xurídico minimamente serio a esta cuestión non abundan perspectivas como a da “exitosa” teoría da liberdade lingüística, en torno á cal non é posible artellar toda a engrenaxe de dereitos e deberes, públicos e privados, que precisa a regulamentación do feito lingüístico, igual que calquera outro feito xuridicamente relevante da convivencia humana.

Dende o devandito punto de vista, tentarei facer unha análise -necesariamente breve- do ordenamento xurídico español nesta materia, debullar algunhas das cuestións máis polémicas que arestora se suscitan, e concluír con algunhas reflexións acerca da realidade lingüística do noso país.

A LINGUA COMO ELEMENTO DO ESTADO.

O paradigma do Estado-nación xurdido na Idade Moderna aséntase en grande parte na crenza de que as persoas que comparten un espazo político deben compartir tamén certos elementos de identidade como a raza, a relixión, a cultura ou a lingua.

Por iso, unha das pretensións que case sempre estivo presente no proceso de construción política dos Estados foi a de acadar a homoxeneidade racial, relixiosa, cultural e lingüística da poboación, para edi-

ficar sobre ela a idea dunha identidade común. Ese obxectivo deu lugar a procesos de integración e asimilación; de represión, subordinación e marxinação; e mesmo ás veces de expulsión e aniquilación.

No noso país temos abondosas mostras de normativa discriminatória en materia lingüística. Só no século XX podemos lembrar, entre outras normas, o Decreto de 21 de novembro de 1902, que sancionaba coa expulsión do corpo de maxisterio aos mestres que aprendesen aos seus discípulos nun idioma ou dialecto que non fose a lingua castelá; o Decreto de 20 de xuño de 1904, que estableceu o uso preceptivo do castelán nas comunicacións de índole administrativa, gobernativa ou xudicial; o Regulamento do Notariado de 6 de abril de 1917, que prohibiu facer as escrituras públicas noutro idioma que non fose o castelán; o Decreto de 18 de setembro de 1923, que prohibiu ás persoas investidas de autoridade usar outro idioma que o castelán; e o Real Decreto de 17 de marzo de 1926, que tipificou como delito a negativa ou resistencia a utilizar a lingua española cando fose preceptiva e o uso doutro idioma ou dialecto no lugar daquela.

Xa nos anos do réxime franquista pódense citar, sen ánimo de exhaustividade, as prohibicións de empregar calquera lingua distinta do castelán no rexistro civil, nos rótulos e anuncios, na proxección de películas, nos telegramas, nos instrumentos públicos, nos nomes de barcos e, naturalmente, no ensino e na Administración pública.

Malia a insistencia coa que foi perseguido ese ideal de uniformidade, no caso da lingua a realidade acredita que as fronteiras políticas e as fronteiras lingüísticas rara vez son coincidentes. Fronte á concepción tan estendida de que a diversidade lingüística dentro das fronteiras políticas dun Estado é unha situación patolóxica, cómpre recordar que no

mundo actual existen unhas 6000 linguas vivas e tan só 192 Estados, e que o 90% dos Estados do mundo son plurilingües.

Se ollamos cara a Europa atopámonos, non só con que o 75% dos Estados recoñecen a diversidade lingüística nas súas normas constitucionais, senón tamén con moi diversos modelos de organizar xurídica e politicamente esa diversidade. Hai Estados nos que varias linguas son oficiais na totalidade do territorio (Irlanda, Finlandia ou Luxemburgo), Estados que se dividen en varios territorios lingüísticos con cadansúa lingua oficial (Suíza ou Bélxica), Estados cunha lingua oficial común e linguas cooficiais en territorios dotados de autonomía política (España, Italia ou Reino Unido), Estados con linguas cooficiais en territorios sen autonomía política (Alemaña, Holanda ou Suecia), e Estados que recoñecen unha única lingua oficial, con ou sen normas protectoras doutras linguas (Francia, Grecia ou Portugal).

En definitiva, a coexistencia de distintas linguas segue a ser unha evidencia no marco político dos Estados contemporáneos, pero esa realidade xa non se aborda hoxe -alomenos en Europa- dende a perspectiva de que a pluralidade lingüística é unha situación indesexable que hai que tender a eliminar, senón dende a sensibilidade cara á conservación da diversidade lingüística, e á protección e promoción das linguas menos favorecidas.

A LINGUA COMO DEREITO E A LINGUA COMO OBXECTO DO DEREITO.

1.- A LINGUA COMO DEREITO: O DEREITO Á LINGUA.-

Dende a perspectiva do dereito en sentido subxectivo, o dereito á lingua pode entenderse, en primeiro lugar, como a facultade das persoas

de empregar a lingua de seu alomenos nas comunicacións privadas e nas creacións artísticas e intelectuais.

Considerado nesa acepción, semella incuestionable que o dereito á lingua é un dereito humano fundamental que unha sociedade democrática non pode deixar de recoñecer expresa ou tacitamente. Mesmo cabe afirmar que o dereito á lingua non é máis que unha manifestación doutros dereitos fundamentais como o dereito á intimidade ou a liberdade de expresión.

En segundo lugar, o dereito á lingua pódese entender tamén como a facultade de esixir, en certas condicións históricas e sociolingüísticas, que a propia lingua sexa recoñecida como lingua oficial, co conxunto de facultades que pola súa vez derivan de tal recoñecemento, e que se concretan basicamente na posibilidade de empregar unha lingua con efectos xurídicos.

O recoñecemento do dereito á lingua entendido nesta segunda acepción presenta moitas dificultades e aínda non pode atoparse en ningún instrumento internacional.

2.- A LINGUA COMO OBXECTO DO DEREITO.-

Dende a perspectiva do Dereito en sentido obxectivo, a lingua como obxecto do Dereito pódese conceptualizar de dúas maneiras.

Por unha banda, como un ben de natureza inmaterial, un elemento integrante do patrimonio cultural dunha comunidade. A lingua así considerada pode ser obxecto de disposicións xurídicas relativas á súa protección e conservación.

Por outra banda, a lingua pode cualificarse como un feito, un elemento da vida social, un vehículo de relación entre os suxeitos que conviven dentro

dunha comunidade. Tamén nesa dimensión a lingua pode ser obxecto de regulación xurídica, encamiñada neste caso a establecer a súa función no desenvolvemento das relacións sociais xuridicamente relevantes.

Neste traballo parto da premisa de que, agás en contados casos de comunidades políticas pequenas e moi homoxéneas, a lingua é un feito relevante á hora de artellar a convivencia dentro dunha comunidade política, e de que como tal feito relevante debe ser considerada polo Dereito. Dende esa perspectiva voume ocupar de seguido do tratamento que recibe o feito lingüístico no ordenamento xurídico español.

AS FONTES DO DEREITO LINGÜÍSTICO EN ESPAÑA.-

As fontes do ordenamento xurídico español en materia lingüística son a Constitución de 1978; os Estatutos de Autonomía que, xunta a Constitución, integran o bloque de constitucionalidade nesta materia; os tratados internacionais –nomeadamente a Carta Europea de Linguas Rexionais e Minoritarias ratificada por España o 2 de febreiro do 2001-; e as normas legais e regulamentarias emanadas do Estado e, principalmente, das Comunidades Autónomas. Temos que lembrar, ademais, a importantísima función interpretativa e de control de constitucionalidade que corresponde ao Tribunal Constitucional.

No que atinxe á distribución de competencias entre o Estado e as Comunidades Autónomas, a premisa xeral é que compete a cada Comunidade Autónoma definir o alcance e mais o réxime xurídico da cooficialidade lingüística no seu territorio (v. gr. SSTC 82/1986, 74/1989 e 87/1997).

Porén, son moitos os conflitos competenciais que xorden cando a lexislación sectorial que dicta o Estado en materias da súa competencia

incide en aspectos de natureza lingüística, ou ben cando as disposicións en materia lingüística que dictan as Comunidades Autónomas despregan efectos sobre materias de competencia estatal.

Respecto desas situacións, a xurisprudencia constitucional lémbanos a necesidade de conciliar dúas premisas: por un lado, que o titular dunha competencia substantiva está habilitado para regular o uso da lingua no correspondente ámbito material; mais por outro, que as Comunidades Autónomas poden establecer os parámetros que o titular da competencia material debe respectar como un *prius* ao regular o emprego das linguas, sempre que eses parámetros deban cualificarse como consecuencias do réxime de oficialidade (v. gr. STC 87/1997).

O MODELO DA CONSTITUCIÓN ESPAÑOLA DE 1978.-

A Constitución española de 1978 non estableceu, nin moito menos, un modelo lingüístico acabado. Como di o profesor Miguel Revenga Sánchez¹, “*o que fai o artigo 3.2 é abrir un marco de posibilidades tan amplo e indeterminado como sexa preciso para eludir o planteamento das cuestións verdadeiramente decisivas*”.

O grao de indefinición do texto constitucional deu lugar a un modelo moi aberto, que os Estatutos de Autonomía, a lexislación autonómica e estatal, e a xurisprudencia do Tribunal Constitucional foron enchendo de contido, pero que aínda hoxe dista moito de estar rematado.

A primeira cuestión que fica sen resolver é se a Constitución establece un sistema de oficialidade asimétrica entre o castelán e as restantes linguas de España, ou se, polo contrario, estas últimas poden

1 “Notas sobre oficialidad lingüística y cultura constitucional” (Revista de Llingua i Dret núm. 43).

acceder nos respectivos territorios a un estatuto xurídico igual ao do castelán. Sobre esta cuestión volveremos máis adiante.

No canto, o que si parece claro é que a Constitución, ao encomendar as Comunidades Autónomas posuidoras dunha lingua propia a definición do estatuto xurídico de cadansúa lingua, sentou as bases dun sistema de oficialidade potencialmente asimétrico entre as diversas linguas de España distintas do castelán.

O ESTATUTO XURÍDICO DAS LINGUAS: A OFICIALIDADE LINGÜÍSTICA.-

Aínda que o estatuto xurídico das linguas suscita hoxe no Dereito español outras cuestións de interese, por razóns de tempo e de sistematía, voume ocupar unicamente do estatuto xurídico da oficialidade lingüística.

1.- O CONCEPTO DE OFICIALIDADE LINGÜÍSTICA.-

Á hora de abordarmos o estudo da oficialidade lingüística, o primeiro que chama a atención é a imposibilidade de atopar nin no Dereito interno, nin no Dereito comparado, nin no Dereito internacional, un concepto xurídico-positivo expreso de “lingua oficial”.

E se o que tentamos é extraer o concepto implícito nas normas que regulan as consecuencias xurídicas da oficialidade, temos que concluír que non existe un concepto unívoco e xeral de “oficialidade lingüística”. Trátase, polo contrario, dunha expresión polisémica cuxo alcance e significado varían sensiblemente duns sistemas xurídicos a outros.

No Dereito español, xa vimos que a Constitución non só non ofrece un concepto de oficialidade, senón que mesmo senta as bases dun réxime xurídico diferenciado para as distintas linguas oficiais.

O Tribunal Constitucional intentou fixar un concepto de oficialidade dicindo que *“é oficial unha lingua, independentemente da súa realidade e peso como fenómeno social, cando é recoñecida polos poderes públicos como medio normal de comunicación en e entre eles e na súa relación cos suxeitos privados, con plena validez e efectos xurídicos”* (v. gr. SSTC 82/1986, 46/1991 e 31/2010).

2.- O CONTIDO DA OFICIALIDADE LINGÜÍSTICA.-

Na determinación do concreto contido de dereitos e deberes que derivan da declaración de oficialidade dunha lingua, é onde xorden as principais controversias. De seguido tentarei sistematizar os principais destes dereitos e deberes, distinguindo a posición xurídica dos cidadáns e a dos poderes públicos.

2.1.- DEREITOS DERIVADOS DA OFICIALIDADE DUNHA LINGUA.-

Únicamente os cidadáns –e non os poderes públicos- poden ser titulares de dereitos lingüísticos. Os dereitos dos cidadáns en materia lingüística son os seguintes:

1.- Dereito de uso, entendido como o dereito a expresarse nunha determinada lingua e a non ser discriminado por esa circunstancia.

2.- Dereito de uso con validez xurídica, denominado por moitos autores dereito de opción lingüística. Segundo o Tribunal Constitucional, este dereito é inherente ao concepto de oficialidade derivado da Constitución sen necesidade de intermediación normativa ningunha, e esténdese a todos os poderes públicos radicados no territorio da Comunidade Autónoma, sexan estatais, autonómicos ou locais. O dereito de opción lingüística presenta pola súa vez tres aspectos:

-Plenitude de efectos xurídicos dos documentos redactados en calquera lingua oficial.

-Dereito de uso activo, que é o dereito a dirixirse aos poderes públicos en calquera lingua oficial con plena validez xurídica.

-Dereito de uso pasivo, que é o dereito a ser respondido polos poderes públicos na lingua oficial elixida.

Este último aspecto do dereito de opción lingüística e o que presenta uns contornos máis difusos.

En primeiro lugar, respecto das condicións nas que este dereito debe ser satisfeito, o Tribunal Constitucional mantivo que a Administración ten que dispoñer dun prazo de adaptación gradual e progresiva á situación de bilingüismo prevista na Constitución (v. gr. STC 82/1986). Na miña opinión, despois de case 35 anos, o prazo de adaptación debe entenderse hoxe concluído, e a citada doutrina do Tribunal Constitucional xa non pode ser invocada para xustificar os atrancos que se poidan atopar na satisfacción deste dereito.

En segundo lugar, discútese se o dereito a obter unha resposta na lingua elixida polo cidadán límitase á comunicación escrita ou debe estenderse tamén á comunicación verbal, cuestión que ao meu xuízo non debería ofrecer dúbida ningunha, pois non hai razón para aplicar criterios diferentes nun e noutro caso.

En terceiro lugar, a lexislación estatal e as lexislacións autonómicas regulan con moi distinto alcance diversos aspectos do dereito de opción lingüística na súa vertente pasiva. Entre eles pode citarse a posibilidade ou non de elixir a lingua dos asentamentos e das certificacións nos rexistros administrativos e noutros rexistros públicos (Rexistro da Propiedade, Rexistro Mercantil e Rexistro Civil). Na sentenza 87/1997

o Tribunal Constitucional respaldou unha restrición deste dereito ao declarar constitucional a esixencia do Regulamento do Rexistro Mercantil de que os asentamentos só poidan practicarse en castelán, calquera que sexa a sé do Rexistro (artigo 36). Non obstante, con posterioridade a esta sentenza a Lei de Política Lingüística de Cataluña estableceu que en todos os Rexistros públicos de Cataluña os asentamentos deben realizarse na lingua na que estea redactado o documento ou se faga a manifestación (artigo 17 da Lei 1/1998), sen que esta previsión fose recorrida ante o Tribunal Constitucional.

Finalmente, cómpre salientar que, no caso das linguas distintas do castelán, o dereito de uso pasivo está restrinxido nalgúns ámbitos tan relevantes coma o da Administración de Xustiza.

Así, o artigo 231.1 da Lei Orgánica do Poder Xudicial establece que *“en todas as actuacións xudiciais os xuíces, maxistrados, fiscais, secretarios e demais funcionarios de xulgados e tribunais usarán o castelán, lingua oficial do Estado”*. E o apartado 2 engade que *“os xuíces, maxistrados, fiscais, secretarios e demais funcionarios de xulgados e tribunais poderán usar tamén a lingua oficial propia da Comunidade Autónoma, se ningunha das partes se opuxer alegando descoñecemento dela que puider producir indefensión”*.

Estas previsións foron recorridas perante o Tribunal Constitucional polas Comunidades Autónomas de Galicia, Cataluña e o País Vasco, mais o Tribunal declarounas conformes ao bloque de constitucionalidade en materia de cooficialidade lingüística co argumento de que o dereito a non sufrir indefensión anóase á obriga constitucional de coñecemento do castelán (STC 56/1990).

Sen embargo, esta argumentación é incongruente coa que o propio Tribunal Constitucional empregou nas sentenzas que recoñecen o dereito a un intérprete aos cidadáns españois que alegan verosimilmente o descoñecemento da lingua castelá, pois nesas sentenzas o Tribunal desvencella rotundamente o principio de proscripción da indefensión das consecuencias do deber constitucional de coñecemento do castelán.

Nos informes de supervisión dos compromisos asumidos por España en relación coa Carta Europea das Linguas Rexionais ou Minoritarias, o Comité de expertos considera que o artigo 231 da Lei Orgánica do Poder Xudicial constitúe un incumprimento da Carta, e que debe ser modificado para que os procedementos se desenvolvan nas linguas cooficiais distintas do castelán cando o solicite unha das partes.

3.- Dereito de coñecemento.

Segundo o Tribunal Constitucional, o dereito a coñecer as linguas oficiais deriva directamente da Constitución (STC 87/1983) e ten como consecuencia principal o ensino obrigatorio de todas elas. Entende o Tribunal que o dereito de uso dunha lingua oficial esixe o seu estudo e aprendizaxe previo, e que os poderes públicos teñen o deber constitucional de aseguraren o coñecemento de todas as linguas oficiais (v. gr. SSTC 87/1983, 88/1983 e 123/1988).

O ensino das linguas oficiais suscita, como sabemos, agres controversias.

Unha das primeiras cuestións que chegou aos tribunais foi a de se existe un dereito de elección sobre a lingua do ensino ou, máis ben, un dereito de exclusión que permita recibir o ensino nunha soa das linguas oficiais a elección dos interesados (os pais no caso do ensino non universitario e os alumnos no caso do ensino universitario). Este dereito foi

firmemente rexeitado polo Tribunal Constitucional en SSTC 195/1989, 19/1990, 337/1994 e 31/2010.

A segunda cuestión que suscita o ensino das linguas oficiais é a que se refire á lingua vehicular, é dicir, á lingua que deba ser empregada como vehículo de comunicación entre docentes e alumnos.

Xa dende a sentenza 137/1986 o Tribunal Constitucional salienta a lexitimidade constitucional de empregar as linguas oficiais distintas do castelán como linguas vehiculares no ensino. Hoxe non se discute, polo tanto, se é posible ou non empregar calquera lingua oficial como lingua vehicular no ensino, senón se cabe conferir a unha determinada lingua oficial o carácter de lingua vehicular única e obrigatoria.

O Tribunal Constitucional ocúpase polo miúdo da lingua vehicular na sentenza 31/2010 ao resolver o recurso interposto contra o Estatuto de Cataluña do 2006. A tese do Tribunal é que o catalán non pode converterse en lingua vehicular única do ensino con exclusión do castelán, mais non aprecia eiva ningunha para que “*en atención ao obxectivo da normalización lingüística en Cataluña o catalán sexa o centro de gravidade [do] deste modelo de bilingüismo*”. Noutras palabras, o Tribunal Constitucional entende que o castelán non pode ser privado da condición de lingua vehicular no ensino, pero que si pode ser lingua vehicular nunha proporción inferior á outra lingua cooficial.

Amais do anterior, a STC 31/2010 contén un pronunciamento sobre as linguas vehiculares no ensino que para min, visto dende a Comunidade Autónoma galega, reviste tamén moito interese. Efectivamente, ata o de agora o Tribunal Constitucional sentara a obriga dos poderes públicos de garantir o ensino de todas as linguas oficiais, pero nunca dixera que ese mandato esixise recoñecer a todas elas a condición de

linguas vehiculares no ensino. No entanto, a STC 31/2010 afirma claramente que *“ámbalas linguas han de ser non só obxecto de ensino, senón tamén medio de comunicación no conxunto do proceso educativo”* e que *“é constitucionalmente obrigado que as dúas linguas cooficiais sexan recoñecidas polos poderes públicos competentes como vehiculares”*.

2.2.- DEBERES DERIVADOS DA OFICIALIDADE DUNHA LINGUA.-

Nos primeiros tempos de vixencia do actual modelo constitucional en materia lingüística, mantívose acotío que a cooficialidade dunha lingua distinta do castelán é para os cidadáns unha fonte de dereitos mais non de obrigas.

Esta concepción, ao meu entender, ten que ser hoxe revisada ante a evidencia de que a oficialidade das linguas distintas do castelán quedaría moi minguada se non pode desprezar efectos, non só na relación cos poderes públicos, senón tamén en certos ámbitos da relación entre os particulares.

2.2.1.- DEBERES DOS CIDADÁNS.-

a) Deber de coñecemento.-

O deber de coñecemento que a Constitución impón expresamente para a lingua castelá e omite para as outras linguas é, a día de hoxe, a diferenza máis relevante entre o estatuto xurídico dunha e doutras linguas, sobre todo porque, se analizamos a máis recente xurisprudencia do Tribunal Constitucional, o devandito deber rematou por converterse no único argumento que permite ao Tribunal, por unha parte, sustentar o trato de favor que moitas normas estatais dispensan ao castelán e, por

outra, declarar contrarias á Constitución algunhas das normas autonómicas que pretenden equiparar ao castelán o resto das linguas oficiais.

A positivización do deber de coñecemento dunha lingua ten, ao meu entender, unha transcendencia indubidable, non porque se poida esixir o seu cumprimento con medidas coercitivas –que non é o caso-, senón porque a negación dese deber permite alegar validamente o descoñecemento da lingua, erixíndose nun importante obstáculo ao dereito de uso no ámbito das relacións privadas. Ese obstáculo cobra maior relevancia naquelas relacións nas que unha das partes ostenta unha posición de superioridade respecto da outra e pode impoñer o uso dunha lingua determinada.

A previsión constitucional do deber de coñecemento do castelán deu lugar a debater dende o inicio cal era o alcance que debía darse á ausencia dunha imposición equivalente para as outras linguas de España. Trataríase de decidir se a falta de previsión constitucional debe ou non interpretarse como unha prohibición para que os Estatutos de Autonomía ou a lexislación autonómica poidan impoñer o deber de coñecemento doutras linguas distintas do castelán.

Neste punto é de salientar unha importante diferenza entre a Constitución de 1978 e a súa precedente, a Constitución de 1931, pois esta última, tras proclamar a obriga de saber o castelán, engadía expresamente que “*a ninguén se lle poderá esixir o coñecemento nin o uso de ningunha lingua rexional*”, exclusión que non contén a Constitución de 1978.

En calquera caso, o certo é que no primeiro momento ningún Estatuto de Autonomía introduciu entre as súas disposicións o deber de coñecemento da lingua cooficial.

O primeiro pronunciamento do Tribunal Constitucional sobre esta cuestión tivo lugar na sentenza 84/1986, con ocasión do recurso de inconstitucionalidade contra a Lei galega de normalización lingüística, que no artigo 1.2 imponía a todos os galegos o deber de coñecer o idioma galego. Daquela o Tribunal Constitucional declarou inconstitucional o citado artigo aducindo que *“tal deber non ven imposto na Constitución e non é inherente á cooficialidade da lingua galega”*. Engadía o Tribunal que esa falta de previsión constitucional non pode considerarse discriminatoria porque non se da nas linguas cooficiais o presuposto que serve de fundamento ao deber de coñecemento do castelán, que é o de ser o idioma común a todos os españois.

Quedaba sen resolver, porén, se o deber de coñecemento dunha lingua distinta do castelán podía establecerse nun Estatuto de Autonomía, na súa condición de norma integrante do bloque de constitucionalidade.

A devandita situación produciuse co Estatuto de Cataluña do 2006, que dispuxo no artigo 6.2 que os cidadáns de Cataluña teñen o dereito e o deber de coñeceren as dúas linguas oficiais.

O Tribunal Constitucional pronunciouse ao respecto na sentenza 31/2010, na que recoñece que a falta de previsión constitucional sobre o dereito de uso das linguas cooficiais non impide que os Estatutos de Autonomía recoñezan tal dereito, pero nega, no canto, que a mesma posibilidade poida facerse extensiva ao deber de coñecemento desas linguas, sen máis argumento que afirmar -facendo suposto da cuestión- que non pode esixirse o coñecemento do catalán porque só é obrigatorio coñecer o castelán.

Unha vez visto que o Tribunal Constitucional non acepta a posibilidade de imponer a todos os cidadáns dunha Comunidade Autónoma con

carácter xeral a obriga de coñecer as linguas oficiais distintas do castelán, cómpre analizar se tal obriga si pode impoñerse a determinados suxeitos ou categorías de suxeitos nos que concorran circunstancias que xustifiquen esa esixencia.

Referireime concretamente ao caso dos funcionarios públicos, aos suxeitos privados que prestan servizos públicos, e aos suxeitos que manteñen relacións comerciais con consumidores e usuarios, especialmente se o fan dende unha posición de dominio da relación.

No que atinxe aos funcionarios públicos, son da opinión de que a plena efectividade do dereito de opción lingüística dos cidadáns ante os poderes públicos ten como contrapartida inescusable o deber de coñecemento de todas as linguas oficiais por parte dos funcionarios públicos que presten servizos no territorio dunha Comunidade Autónoma con lingua cooficial. E tamén de que tal coñecemento debe acreditarse nos procedementos de acceso á función pública -no caso das Administracións autonómica e local- ou, no caso da Administración estatal, nos procedementos de acceso ás prazas do territorio onde hai cooficialidade lingüística.

Podería argumentarse en contra que o uso da lingua cooficial por parte dos poderes públicos pode ser garantida con que só unha parte dos funcionarios poidan expresarse nesa lingua, ou ben por medio de servizos de tradución. Mais non hai dúbida que a necesidade de requirir a presenza de funcionarios determinados ou de remitir os documentos a servizos de tradución pode ocasionar molestias aos cidadáns e retrasos na tramitación dos expedientes, actuando coma un elemento discriminatorio ou, cando menos, disuasorio do uso da lingua cooficial.

Tamén podería aducirse, en contra do coñecemento da lingua como condición de acceso á función pública, que a ninguén se lle pode impoñer

a obriga de coñecer unha lingua distinta do castelán. Pero a inexistencia dese deber para os cidadáns na súa condición de tales, non é incompatible coa prescrición do mesmo deber no marco dunha relación estatutaria, como é a función pública, máxime se aparece coma un requisito para garantir o respecto a determinados mandatos constitucionais.

Neste punto a xurisprudencia do Tribunal Constitucional experimentou unha fonda evolución dende o ano 1983, no que considerou contrario aos principios de mérito e capacidade a esixencia do coñecemento dunha lingua cooficial (STC 76/1983), ata o ano 2010 no que mantivo que o deber de coñecemento do catalán non pode impoñerse como un deber xeral para todos os cidadáns, pero si no ámbito das relacións de suxeición especial da Administración catalá cos seus funcionarios (STC 31/2010).

Outro ámbito no que semella obrigado esixir o coñecemento de todas as linguas oficiais é o das entidades privadas que, en virtude de mecanismos xurídicos como os concertos ou as concesións, se encargan da prestación de servizos públicos aos cidadáns por conta da Administración. É o caso do ensino concertado, a sanidade concertada, as concesións de transporte e tantos outros. E a mesma conclusión debería estenderse a aqueles lugares nos que se desenvolven funcións de indubidable transcendencia pública como a fe pública notarial ou a levanza dos rexistros públicos non administrativos.

Finalmente, respecto dos suxeitos privados que actúan no mercado, cabe preguntarse se non se debería incluír entre os dereitos dos consumidores e usuarios o de seren comprendidos cando se expresen nunha lingua oficial, sexa esta cal for.

En todo caso, aínda non existindo un recoñecemento legal dese dereito, probablemente podería cualificarse como discriminatoria e, polo tanto, ilegal a alegación de descoñecer unha lingua oficial esgrimida como xustificación para denegar atención nun establecemento aberto ao público, para rexeitar entaboar unha relación comercial, ou para vetar o exercicio dos dereitos legalmente recoñecidos aos consumidores e usuarios.

b) Deber de uso.-

Con carácter xeral hase soste que a imposición aos cidadáns do deber de usar unha determinada lingua é incompatible co dereito de opción lingüística que lles asiste.

Non obstante, hai determinados ámbitos nos que si se considera constitucionalmente lexítimo establecer obrigas de uso dunha determinada lingua a cargo de suxeitos privados.

Así sucede, por exemplo, no caso das Notarías, ás que todas as normas autonómicas -e dende o 2007 tamén o Regulamento Notarial- imponen a esixencia de redactar os documentos públicos na lingua elixida polos interesados.

O Estatuto de Cataluña do 2006 establece tamén un deber de dispoñibilidade lingüística para todas as entidades, empresas e establecementos abertos ao público en Cataluña co fin de que os consumidores e usuarios poidan ser atendidos oralmente e por escrito na lingua oficial da súa elección. Este deber de dispoñibilidade lingüística foi declarado constitucional na STC 31/2010 coa salvidade de que non pode implicar a imposición de obrigas individuais de uso dunha lingua.

Outros deberes de uso en ámbitos privados que imponen algunhas lexislacións autonómicas –non a galega- refírense á obriga de empregar

as dúas linguas oficiais -e non só o castelán como esixe a lexislación estatal- no etiquetado, embalado e instrucións de uso de todos ou dalgúns produtos. Esta esixencia tamén foi declarada constitucional pola STC 31/2010 sempre que non se exclúa a utilización do castelán.

Este tipo de obrigas pode estenderse así mesmo aos contratos de adhesión, á sinalética e á publicidade.

No eido das relacións privadas, o estatuto xurídico da oficialidade das linguas distintas do castelán ten un desenvolvemento embrionario e os seus perfís están aínda por determinar. Porén, é unha evidencia que as relacións de índole económica e comercial inciden sobre o uso das linguas cunha forza equiparable á que teñen as relacións entre os cidadáns e os poderes públicos.

Neste aspecto da cooficialidade lingüística contrasta a postura decidida dalgunhas Comunidades Autónomas coa pasividade doutras. A lexislación daquelas e mais a maneira na que sexa interpretada polo Tribunal Constitucional permitirán ir definindo co tempo os efectos que o principio de cooficialidade lingüística proxecta sobre eses sectores da vida social.

2.2.2.- DEBERES DOS PODERES PÚBLICOS.-

As mais das obrigas que corresponden aos poderes públicos respecto das linguas oficiais son correlativas dos dereitos dos cidadáns que ata aquí viñemos analizando, e están encamiñadas a garantir a efectividade deses dereitos.

Pero existen outros deberes que o ordenamento xurídico impón aos poderes públicos, sen ter como contrapartida inmediata ningún dereito cidadán, e cuxa lexitimidade e alcance tamén son obxecto de debate.

a) Deber de uso exclusivo ou preferente dunha lingua determinada.-

Xa vimos antes que os poderes públicos nas súas relacións cos cidadáns están obrigados a utilizar a lingua elixida por estes.

Pero esa premisa deixa sen resolver cal é a lingua que deben utilizar os poderes públicos en tres supostos:

-Nas relacións cos cidadáns cando estes non expresen ningunha opción lingüística.

-Nas relacións cos cidadáns cando a actuación administrativa ten como destinatarios a grupos indeterminados de persoas.

-Nas relacións internas dos propios poderes públicos.

Neste extremo faise patente a desigualdade de tratamento que o Tribunal Constitucional dispensa ao castelán e ás restantes linguas oficiais.

En efecto, son moitas as normas estatais que impoñen o castelán como lingua preferente ou mesmo exclusiva en defecto de opción lingüística dos cidadáns, e tamén nas relacións internas da Administración.

Nese sentido cabe citar o artigo 36 da Lei de Réxime Xurídico das Administracións Públicas e do Procedemento Administrativo Común que, salvante o caso de opción lingüística expresa dun cidadán a prol doutra lingua, establece que *“a lingua dos procedementos tramitados pola Administración Xeral do Estado será o castelán”*.

Tamén a Orde 35/1987, pola que se regula o uso das linguas oficiais das Comunidades Autónomas na Administración Militar, establece que *“en todos os actos e relacións de servizo no seo das Forzas Armadas utilizarase sempre o castelán, calquera que sexa o destinatario das*

ordes, comunicacións ou notificacións e a Comunidade Autónoma na cal se realicen” (artigo 5).

E xa vimos antes tamén como a Lei Orgánica do Poder Xudicial establece o uso preferente do castelán por parte dos xuíces, fiscais, secretarios e demais persoal da Administración de Xustiza.

Ningunha destas normas mereceu o reproche do Tribunal Constitucional, malia ter sido obxecto de impugnación ás relativas á Administración de Xustiza (STC 56/1990) e á Administración Militar (STC 123/1988).

No entanto, a STC 31/2010 afirma que o catalán non pode ser a lingua de uso preferente e normal do poder público -aínda que só sexa do poder público autonómico- porque iso –di o Tribunal- *“contradí ás características constitucionalmente definidoras da oficialidade lingüística”*, e porque –engade despois- *“as Administracións públicas catalás, coma o poder estatal en Cataluña, non poden ter preferencia por ningunha das dúas linguas oficiais”*.

b) Outros deberes.-

Finalmente, outros deberes dos poderes públicos relativos ás linguas oficiais distintas do castelán, que se establecen na propia Constitución ou nos Estatutos de Autonomía, son os deberes de protección, potenciación, fomento e normalización.

Estes deberes tradúcense en obrigas relativas á lingua dos medios de comunicación de titularidade pública, á lingua de publicación das normas, á toponimia, e á normativización do idioma.

Ademais, o deber de normalización -que o Tribunal Constitucional cualifica como un deber derivado do bloque de constitucionalidade (v.

gr. SSTC 82/1986 e 31/2010)- habilita ao lexislador autonómico para introducir medidas de intervención e mesmo de discriminación positiva –como a imposición de cotas mínimas de uso en determinados ámbitos- que aínda son fonte de fortes discrepancias.

A OPERATIVIDADE REAL DAS NORMAS SOBRE COOFICIALIDADE LINGÜÍSTICA.-

O compromiso de normalización lingüística asumido nos Estatutos de Autonomía ten como obxectivo poñer fin á situación de diglosia que caracteriza a realidade sociolingüística española como resultado das circunstancias históricas ás que fixen referencia ao principio deste traballo.

A diglosia pode definirse como un reparto desigual de funcións sociais entre dúas linguas, unha que se emprega nas institucións públicas, nos medios de comunicación e no ensino, e que desenvolve as funcións propias de ámbitos formais, elevados ou elaborados; e outra que se reserva para situacións informais, contidos pouco elaborados e uso oral.

Esta situación de desequilibrio produce importantes efectos sobre a penetración social das linguas e sobre as crenzas e os comportamentos dos falantes.

No que atinxe á penetración social das linguas, a lingua en situación diglósica retrocede en número de falantes e en espazos sociais e xeográficos; o seu uso redúcese aos estratos de poboación de escasa formación ou de idade avanzada; e sofre interferencias da lingua dominante perdendo elementos da súa fonoloxía, gramática e léxico e, sobre todo, os mecanismos propios de creación e formación de palabras.

No aspecto das crenzas e os comportamentos, a diglosia xera fenómenos como a estigmatización social de orixe lingüística; a inhibición no uso da lingua por sentimentos de vergonza e autodesprezo; a perda de gran parte do valor simbólico e identitario que toda lingua ten para os seus falantes; a ruptura na transmisión xeracional da lingua; e, en última instancia, a substitución lingüística².

A normalización lingüística, isto é, a superación da situación diglósica que padece unha lingua, require ante todo un marco legal axeitado. Na configuración dese marco a declaración de oficialidade das linguas distintas do castelán foi unha decisión de extraordinaria importancia. Pero a declaración de oficialidade non abonda para repoñer a unha lingua á situación de normalidade. Velaí está para demostralo o caso do irlandés, declarado lingua nacional e primeira lingua oficial na Constitución de Irlanda, pero con un uso oficial reducido ao plano simbólico e apenas 20.000 falantes.

Partindo da declaración de oficialidade que conteñen a Constitución e os Estatutos, a eficacia do proceso normalizador depende en grande parte das medidas lexislativas que adopten as Comunidades Autónomas en canto titulares das competencias fundamentais en materia lingüística. E depende tamén, obviamente, da operatividade real desas medidas, pois ás veces as normas apróbanse en contextos de falta de apoio real e de inaplicación consentida.

Tanto no primeiro coma no segundo aspecto é preciso salienta as enormes diferenzas entre as diversas Comunidades Autónomas. O grao de desenvolvemento regulamentario e o propio contido das leis de nor-

2 Nestes parágrafos segúin basicamente a exposición de Ramón D'Andrés Díaz no seu traballo "Los procesos de normalización social de las lenguas".

malización lingüística é radicalmente distinto dunhas Comunidades a outras. E tamén o é o nivel de aplicación e cumprimento da normativa existente e, consecuentemente, os resultados obtidos ata o de agora.

O último informe do Comité de expertos do Consello de Europa que supervisa o cumprimento da Carta Europea de Linguas Rexionais ou Minoritarias, emitido o 11 de decembro do 2008, salienta o diverso grao de cumprimento por parte das distintas Comunidades Autónomas.

No tocante ao Estado, o Comité denuncia un grao de cumprimento “moi insatisfactorio” nos ámbitos do poder xudicial, da Administración periférica do Estado, dos servizos públicos xestionados polo Estado e dos medios estatais de difusión pública, dos que chega a afirmar que *“propician un clima de confrontación e tensións entre as comunidades lingüísticas”*.

REFLEXIÓN CARA AO FUTURO.-

Finalmente gustaríame rematar este discurso cunha reflexión de cara ao futuro.

Unha lingua non pode sobrevivir sen funcións relevantes de comunicación. Isto significa hoxe en día estar presente na actividade dos poderes públicos, nas relacións económicas e comerciais, na creación intelectual e, dende logo, nos medios de comunicación de masas, sen os cales as linguas non teñen posibilidades de manter unha mínima vitalidade e influencia.

A presenza dunha lingua en todos eses ámbitos, cando historicamente estivo apartada deles, require dende logo a adopción de decisións políticas e a aprobación de normas xurídicas. Pero a capacidade do Dereito de incidir nos procesos lingüísticos é limitada. Como di o profesor

Eduardo Ruiz Vieytez³ “*as sancións coercitivas teñen moi pouca eficacia en comparación con sancións sociais como a perda de prestixio social, as dificultades para desenvolver unha actividade comercial ou laboral rendible, ou o fracaso escolar*”. Por iso, en última instancia, o futuro dunha lingua depende do valor que lle dea o grupo social.

Co marco constitucional do que nos dotamos en 1978, o futuro que lle agarda á lingua galega, hoxe na encrucillada, é unha decisión que nos corresponde tomar a todos nós: aos galegos que pensan que o galego non é útil e que o lugar axeitado para el está na taberna e nas cancións populares, mais tamén a aqueles que pensamos, como Wittgenstein, que a linguaxe é para o ser humano “*o mapa da realidade*”, e que por iso pouco ou nada da alma deste pobo pode perdurar sen a súa lingua.

Moitas grazas.

3 Op. cit.

II

CONTESTACIÓN

do

EXCMO. SR.

DON JESÚS VARELA FRAGA

Excmo. Sr. Presidente da Academia

Excmos. e Ilustrísimos señores académicos.

Excmas. e Ilustrísimas Autoridades.

Miñas donas; meus señores.

Bos e xenerosos amigos todos.

I

Dixen doutra vez dende aquí, que a mellor proba de que a nosa Institución segue viva, de que segue latexando e garantindo a súa perpetuidade, é en actos como o de hoxe, recibindo no seu seo a novos académicos.

Mais neste caso é moito maior a nosa ledicia ao vir a esta casa Consuelo Castro Rey a ler o seu discurso, que acabamos de escoitar, na lingua propia da nosa terra; “*parece que escoito un canto do ceo*”, dicía Pondal cando ouvía falar “*nos patrios acentos*”, e por iso aconsellaba:

falade meniñas/falade galego.

Descoñezo se Chelo Castro, así a seguiremos chamando familiarmente, fixo caso dos consellos do *bardo de Ponteceso*, mais non dubido de que seu pai contribuíu na fala da súa filla máis que Pondal.

O primeiro foi DON PEDRO. Quero e teño que lembrar hoxe a DON PEDRO; abondábanos o nome para identificalo; aquel lugués, DON PEDRO GONZÁLEZ LÓPEZ, cofundador desta Academia co seu amigo MANOLO, Don Manuel Iglesias Corral, claro, que o 17 de abril de 1976 leu o seu discurso sobre o Padre Feixoo, o primeiro en facelo tamén na “*nobre e harmoniosa/ fala de Breogán*”/, no dicir de Pondal.

E nesta harmoniosa lingua é moi probable que se escribieran As Partidas, por ser a fala de Alfonso o Sabio e a de seu pai, e ser galego un dos redactores, Bernardo o Compostelán o Novo, según sostivo Iglesias Corral no primeiro discurso de ingreso que se leu aquí, inaugurando a nosa Academia.

Acabamos de escoitar o discurso da nosa recipiendaria, xuridicamente perfecto, como era de esperar da gran xurista que hoxe entra pola porta grande nesta casa, que ten como pedradarmas o coñecemento da ciencia xurídica.

Un discurso elegante, profundo e fermoso na súa feitura, que nos fai mirar ao futuro da nosa Institución con moitos éxitos.

O moito traballo da nova académica ao fronte da Avogacía do Estado na nosa Comunidade impediulle redactar antes o discurso que vimos de escoitar, a pesar de ter sido nomeada fai máis de tres anos. Pero si tivo vagar para facer o seu traballo que nos ven de ler, sen merma das súas obrigas.

Despois de escoitala comprenderedes o acerto da súa elección so- mentes do que nos dixo hoxe, que abondaría para xustificar o seu nomeamento, aínda prescindindo do seu longo e brillante currículo do que falaremos.

Son moitos os méritos que marcan a Chelo Castro Rey e por iso a nosa Institución cumpre hoxe o seu deber de acoller no seu seo, coma Académica de Número, a muller tan ilustre.

Pero a nosa institución non fai agasallos e pídelle que traballe por ela, xa que precisa sangue novo, que nos axude a anovar e converter nun novío esta casa.

Teño medo de que este acto, solemne ata agora, se derrube coa miña intervención, xa que penso que calquer outro compañeiro o faría mellor; pero eu, miñas donas e meus señores, estou ledado, moi ledado, por ter sido designado polo Presidente da Academia, o Excmo. Sr. Don José Antonio García Caridad, que acolleu a petición da recipiendaria de que me designase para lle dar a benvida, baseada somentes na nosa amizade, máis que pola miña valía. Leducia e orgullo sinto. Un eterno agradecemento á nosa institución e a Consuelo Castro Rey por ser eu o que teña que contestar o seu discurso.

As miñas verbas non serán elegantes, pero si serán sinceras; *sinxelas, de amor, de agarimo infindo, moi modestas como son as cousas que saen do corazón, humildes, como é a vida e como é a morte,* o dicir do noso Don Pedro. E, sobre todo, curtas. A brevidade sei que é de agradecer por todos vostedes e por iso hei procurar non esgotar nin fatigar a vosa paciencia. Na miña facenda non está a elocuencia, polo que coutarei axiña. Ademais, o protocolo impono.

Coñecín a Chelo desde moi nova por ser filla de Juan Luis Castro Somoza, avogado do Estado en Ourense, que nolo levaron moi cedo de entre nós, deixando moita e brillante luz na Facultade de Dereito de Santiago nos anos 50 do pasado século, e na cidade das Burgas, por ser bo, xeneroso, humilde e sabio.

Deixou entre todos nós, unha pegada indeleble de prestixio profesional, compañeirismo e cabaleirosidade.

É un deber de xustiza recordalo. Hoxe aquí estaría enchido de lelicia ouvindo á súa filla e, poido asegurar, que coa súa lingua pequena diría algo así: “*¡canto lle quero!*”. Dende onde se atope, hoxe estará moi ledó.

II

A nova académica naceu fai poucos anos en Ourense, esa querida cidade que non lle fai falla a auga do mar, porque se baña coas limpas e galegas augas do Miño e coas leonesas do Sil, amén das augas quentes que saen das súas entrañas polas súas burgas.

Licenciouse en Dereito en 1987 pola Universidade Complutense de Madrid e, no ano 1989, ingresou no Corpo de Avogados do Estado.

Estivo destinada como Avogada do Estado no Ministerio de Sanidade e Consumo en Madrid (1990-92), Avogada do Estado na Avogacía do Estado da Coruña (1992-98), Avogada Xefe do Servizo Xurídico da Axencia Tributaria en Galicia (1998-2004), Avogada do Estado Xefe na Avogacía do Estado da Coruña (2004-2007) e, desde o 2007, Avogada do Estado-Xefe na Comunidade Autónoma de Galicia.

Ocupou na Administración os postos de Vogal do Xurado Provincial de Expropiación (1992-98), Secretaria do Tribunal Económico Administrativo Rexional de Galicia (1995-98), Vogal do Consello de Administración e asesoría xurídica da Autoridade Portuaria de Vilagarcía (1996-98), Vogal do Consello de Administración e asesoría xurídica da Autoridade Portuaria da Coruña, no que segue na actualidade desde o

ano 2004, Vogal da Comisión de Garantías de Videovixiancia da Comunidade Autónoma de Galicia, no que segue hoxe en día desde o 2005.

Impartiu numerosos cursos, seminarios e relatorios, entre outros, nos seguintes organismos:

Universidade Internacional Menéndez y Pelayo.

Conferencia das Rexións Periféricas Marítimas de Europa.

Instituto de Estudos Fiscais-Escola de Facenda Pública.

Escola de verán do Ministerio Fiscal.

Xornadas de Estudo da Avogacía Xeral do Estado.

Xornadas de Estudo do organismo Portos do Estado.

Escola Galega de Administración Pública.

Universidade da Coruña.

E, non podía faltar, na Escola de Práctica Xurídica do Ilustre Colexio de Avogados da Coruña.

Deu tamén numerosos cursos de formación para funcionarios das Administracións Central, Autonómica e Local, amén dos milleiros escritos de demandas ou contestacións en preitos defendendo ao Estado, verdadeiras monografías sobre o punto en litixio.

Si, como dixen antes, o discurso que acabamos de escoitar é bastante para nomeala Académica, co extracto do seu currículo que acabo de ler, penso que a ninguén lle quedará dúbida algunha da xusticia da nosa institución nomeando numeraria a Ilustrísima Señora Dona Consuelo Castro Rey.

III

En canto ao discurso que acabamos de escoitar, teño que manifestar que o califico, como vostedes sen dúbida tamén, perfecto e completo na forma e no fondo.

A nova académica empeza o seu discurso poñendo de manifesto o rexeitamento que suscitaron as situacións de diversidade lingüística no proceso de construción dos Estados modernos.

Pola contra, nas novas aproximacións contemporáneas ao fenómeno da pluraridade lingüística, as linguas contéplanse como unha riqueza merecente de protección.

O discurso alíñase nesta segunda postura, defendendo que a convivencia de distintas linguas dentro das fronteiras dun Estado nin é unha situación anormal ou patolóxica, nin ten que ser percibida como unha fonte de conflitos.

É este era o desexo do noso premio Nobel, Camilo José Cela, cando dixo que, *“como amante da lingua, das linguas, de todas as linguas --e non digamos das españolas: o español, o catalán, o galego e o vasco-- preconizo, -dixo Cela-, que xoguemos a sumar é non a restar, que apostemos á alza e non á baixa, que defendamos a liberdade das linguas e dos seus falantes. Non usemos a lingua para a guerra, e menos para as guerras das linguas, senón para a paz, e sobretudo para a paz entre as linguas. Da defensa da lingua, de todas as linguas, e no seu cultivo literario fundaméntase o seu auxe e a súa elástica e elegante vixencia”*.

A recipiendaria e o Nobel galego teñen o mesmo desexo, penso.

A continuación, examínase no discurso o sistema español de cooficialidade lingüística nado da Constitución de 1978, e faise unha breve

análise do conxunto de dereitos e deberes que del se derivan, tanto para os cidadáns coma para os poderes públicos.

Incídese no discurso, especialmente, nalgunhas das cuestións máis controvertidas como o uso da lingua no ensino, o deber de coñecemento das linguas distintas do castelán, a xustificación ou non dun tratamento asimétrico entre o castelán e as demais linguas de España, ou as medidas de normalización lingüística.

Dise no discurso que é *“incuestionable que o dereito á lingua é un dereito humano fundamental que unha sociedade democrática non pode deixar de recoñecer expresa ou tácitamente. Mesmo cabe afirmar que o dereito á lingua non é mais que unha manifestación doutros dereitos fundamentais coma o dereito á intimidade ou á liberdade de expresión”*.

Compartimos coa recipiendaria que o dereito á lingua é un dereito humano fundamental, sendo a fonte xurídica de ese dereito á xusticia intrínseca da norma natural, xa que non provén da lei positiva, do mandato do lexislador; as linguas naceron das entrañas do pobo; non naceron por lei nin son obra nin creación de lexislador ningún. A lingua obedece a leis misteriosas cando teñen a súa xestación nas entrañas dun pobo; é, este feito, a onde o Poder non chega, ¿vai a estar suxeto ao capricho dos lexisladores, ao capricho do Estado?, preguntábase o rexionalista Vázquez de Mella.

Na nosa Galicia, e noutros países bilingües, teñen as linguas palpitante actualidade e que xa tiñan fai máis de cen anos. Mais ninguén elixe a súa lingua; ninguén sacrifica para a vida afectiva a lingua menos perfecta á máis perfecta. Ninguén pensa na utilidade dunha lingua, nun poder de espallamento, na súa ductilidade ou no seu carácter para acep-

tala ou repudiala. “As palabras son fillas do arado, saltan nos sucos”, dicía Iglesias Corral. A lingua é a concreción da vida; é a vida mesma. A lingua asóciase ás lembranzas primeiras e aos pensares cedos. A lingua é *dulcedumbre*, dixo o ilustre avogado galego e primeiro Presidente da nosa Academia.

*O idioma é un herdo,
patrimonio do pobo,
maxicamente vello,
eternamente novo.*

Cantou Manuel María.

É evidente que as linguas, que son un dos feitos máis naturais e espontáneos, non ten o Estado, o poder político, dereito a limitalas ou coutalas; ten o deber de respetalas.

Os galegos temos a sorte de ser bilingües, o que nos fai como unha das comunidades máis completas. Temos e falamos o español, aínda que españolas son todas, e o galego; aquel existe dende fai séculos, non por unha imposición legal, senón por unha necesidade común para nos entender coas outras comunidades de España e cos países de América que falan dita lingua; e a outra, o galego, lingua nai, permanece circunscrita ao ámbito territorial natural da Comunidade galega. As dúas son nosas e as dúas son necesarias. E temos plena liberdade para falar calquera das dúas, sen limitación ningunha.

A lingua galega, a maneira que os galegos temos de comunicarnos na fala e na escrita, é un dereito inherente á persoa humana galega, sendo a fonte xurídica de ese dereito, como queda dito, a xustiza intrínseca da norma natural, xa que non provén da lei positiva, do mandato do lexislador, por ser un dereito anterior e superior a calquera lei. É mais,

o lexislador galego ten o deber ético-político de recoñecer tal dereito natural de comunicación e de defendelo, respetalo e conservalo.

O lexislador non pode impoñer unha lingua sobre outra aos cidadáns. O lexislador galego non pode impoñer o galego sobre o castelán nin éste sobre aquél. A vontade arbitraria ou caprichosa do lexislador non pode ser a fonte ou a orixe dun dereito natural como é a lingua. Cada un fala o que quere ou o que saiba. Unha lei que impoña una lingua, chamaranlle lei se se publica no BOE ou no DOG, mais non é Dereito.

O poder político, o lexislador, é coñecedor de todo o que queda dito; coñece as súas limitacións. Sabe que non pode impoñer unha lingua sobre outra, mais, en ocasións, escúrrese e pretende impoñerse condicionando ó cidadán ó impoñerlle unha ou outra das dúas linguas nosas para accedermos a determinados servizos públicos que pagamos os cidadáns pero pensan que o fan eles; así, para entrar na escola, na universidade, nos traballos públicos, etc., pretender esixir unha lingua rexeitando a outra. E esa pretendida imposición, coacción ou condición para entrar nun emprego público ou nunha escola, non é ben vista. Pero a tiranía é políglota: fala todas as linguas, dixo MELLA.

E a nova académica remata cunha reflexión máis persoal sobre o presente e o futuro da lingua galega.

Sostén que unha lingua non pode sobrevivir sen funcións relevantes de comunicación; ten que estar presente na actividade dos poderes públicos, nas relacións económicas e comerciais, na creación intelectual, nos medios de comunicación de masas, sen os cales non teñen posibilidades de manter unha mínima vitalidade e influencia. Engade a recipiendaria que o futuro da lingua galega, hoxe na encrucillada, é unha decisión que nos corresponde tomar a todos nós.

Pouco ou nada da alma de este pobo pode perdurar sen a súa lingua,
dixo Chelo.

¡Qué acertadas reflexións da nova académica!. ¡Qué fermoso remate do seu discurso!.

O mesmo pensaba Manuel María:

*O idioma é a forza
que nos xungue e sostén.
¡Se perdemos a fala
non seremos ninguén!*

Pero a nosa lingua é inmortal; non morreu, a pesar dos ataques e navalladas que recibiu durante séculos, e salvouse e conservouse nas montañas galegas todo o que había quedado da civilización romana, porque os galegos de vilas e aldeas mimárona e cuidárona viva ata hoxe para nós. Agora é cousa nosa, como moi ben dixo a recipiendaria.

IV

Chelo ten unha grande preocupación dende fai tempo. Dentro dunha semana, comeza para ela o reto de defender ao noso Estado, o Reino de España, no máis grande proceso penal da historia xudicial de Galicia. A súa responsabilidade é moi grande, mais, non o dubidedes, Chelo brillará, con luz propia, nese proceso do PRESTIGE, que calculan os xulgadores durará uns sete meses.

Os avogados coñecemos a tensión emocional que nos supón un xuízo de tres ou catro horas, mais ti, querida Chelo, vas estar sete meses moi preocupada, durmindo pouco e sen poder sacar dos teus miolos cada un dos milleiros de folios que tan ben coñeces.

Coma eu, agora de vello, abandonei a discreción e a modestia e fíxenme amigo da ousadía, teño o atrevemento para darche o mesmo consello que a min me deu moitas veces o primeiro presidente desta Academia e fundador da mesma Don Manuel Iglesias Corral, co que estiven de pasante fai máis de 52 anos; dicíame algo así: *“ti estudas e fai ben o teu traballo e non te preocupes pola sentenza, que é cousa dos xuíces e deles é a responsabilidade”*; mais a min sempre me preocuparon, e seguen preocupándome, as sentenzas. Eu pídoche, benquerida amiga, que sigas o consello do noso primeiro presidente, que sabía moito. E deséxoches, e penso que todos os que hoxe te acompañamos tamén, moitos éxitos no teu vindeiro e moi duro traballo de defender ao Estado Español, que é defendernos a todos nós.

V

Non quixera rematar sen felicitar á túa nai, aquí presente, e con recordo de teu pai, xa que os teus méritos para ingresares na nosa Institución débesllos, nunha boa parte, a eles.

Benvinda; recibimoste con apertas, aloumiñándote con moito respecto e ouvíndo as túas sabias verbas.

Estamos orgullosos de que esteas entre nós. Abrímosche as portas grandes desta casa, na que enriba do lintel está a pedradarmas do saber e do coñecemento da ciencia xurídica.

Temos para ti a cadeira nº 22, que foi daquel home bó; a sinxeleza, bondade e honradez no carácter e no comportamento dun xuíz que nos gañou a todos pola súa bonhomía. Estou a falar de Don José Cora; co seu nome, está todo dito.

Só réstame felicitar a Consuelo Castro Rey polo seu documentado traballo e darlle a benvinda á Real Academia Galega de Xurisprudencia e Lexislación, onde todos os académicos, co Presidente á cabeza, recibímoste cos brazos abertos.

DIXEN.